

Odvečnost, izključevanje in vključevanje ljudi v viktimološki in kriminološki perspektivi

Zoran Kanduč¹

»Obljubljajo, da se iz smeti, raztresenega perja, pepela in polomljenih teles zmerom znova lahko rodi nekaj novega in lepega.«

(John Berger v Davis, 2009: 255)

Postmoderni kapitalizem ob hkratnem vključevanju v globalno dominantno kulturo izključuje čedalje več nepotrebnih, nekonkurenčnih, odvečnih in zatorej tudi ponižanih človeških bitij. A tudi ekonomsko vključenim ni lahko. Nezačuden je, ki se hranijo iz materialne in identitetne negotovosti, krivične relativne prikrajšanosti in statusnih frustracij, zatorej kipijo in se plodijo na obeh straneh (nikakor ne popolnoma neprepustne) ločnice med insiderji in outsiderji. A namesto solidarnega upora zoper kapitalizem, ki neusmiljeno melje ljudi in nečloveško naravo, se izkoriščani, zatirani, ponižani in razžaljeni raje spopadajo med seboj (za drobtinice, ki padajo z bogataških miz, za obrambo preostalih privilegijev ali za naklonjenost gospodarjev, ki jih že lep čas ne vznemirja več strah pred puntarskimi hlapci), sproščajo jezo v nihilističnem nasilju ali iščejo zadoščenje v preganjanju nevarnih tujkov, ki z vseh strani ogrožajo bolešno narodovo telo in dušo. Nasploh se zdi, kot da gre dandanes, če odmislimo manjšino zvezdniških uspešnežev in odličnikov, še najbolj naprednim in pametnim strojem, v razmerju do katerih funkcionirajo ljudje večinoma le še kot priveski, terminali ali služabniki v delovnem in prostem času (kolikor ju je še mogoče razločiti).

Gljučne besede: begunci, ksenofobija, rasizem, nasilje

UDK: 343.9

1 Uvodna opazka o varnostnih grožnjah v gibanju

Postmoderni svet se prikazuje v precej neprijetni luči, še posebej, če mu postavimo ob bok vsaj v retrospektivi pozlačeno povojno obdobje. Iz njega curljajo čedalje grše podobe, za zloben nameček pa jih spremlja še moreča slutnja, da nas utegne že bližnja prihodnost surovo potopiti v neprimerno hujše gorje, in to ne le zato, ker nesreča pregovorno ne pozna počitka in le redkokdaj prisopiha sama. Kapitalizem se namreč že od sredine sedemdesetih let prejšnjega stoletja opoteka iz krize v krizo, vijugava pot, po kateri stopica, pa je tlakovana z osupljivim trpljenjem človeških bitij in vse bolj grozečo ekološko škodo.² Težave, ki jih rutinsko povzroča ta strukturno

iracionalni in destruktivni režim gospodstva in izkoriščanja, niso zgolj ekonomske v najožjem pomenu te silno mogočne besede. Ne izvirajo le iz sramotno stopnjujoče se polarizacije med bogatimi in revnimi, privilegiranimi in nepriviligiranimi, zmagovalci in poraženci v hierarhično oblikovanih tržnih bojih. Težava ni samo pomanjkanje najnujnejših dobrin za golo, in toliko bolj za spodobno preživetje, torej »absolutna« revščina, niti njena dosti bolj razširjena in celo naglo galopirajoča

ne vzbuja pretirane zaskrbljenosti v enklavah materialne blaginje. Zdi se, kot da bi bile spremembe, ki so posledica toplogrednih plinov, še vedno prepočasne, premalo opazne, da bi v najvplivnejših človeških glavah sprožile rdeči alarm, in to navkljub že nastali škodi, ki je vse prej kot zanemarljiva. Ljudi očitno bolj vznemirjajo grožnje, ki so vsajene v tukaj in zdaj, kakor tiste, ki jih utegnejo pričakati v megleni prihodnosti. Težava je najbrž tudi v tem, da podnebnih sprememb ni mogoče prikazati kot rezultate zlonamernih posameznikov, npr. islamskih teroristov ali ekoloških kriminalcev. A vseeno, ključni problem ždi v »slepi« logiki konkurenčne in brezmejnne akumulacije, ki jo spremljajo politični in vojaški boji za geostrateške prednosti pred tekmeci (za nadzor nad ozemlji in redkimi naravnimi bogastvi). Ker želi vsaka enota reševati predvsem sebe (in preložiti bremena in tveganja na druge), se nihče ne more odreči destruktivnim dejavnostim (tudi če bi to hotel). Nejasno je le to, ali bo končni zmagovalec tisti, ki se bo prvi pognal v rezno, ali oni, ki ga bo zadnjega pogotnil vrtnec.

¹ Zoran Kanduč, izredni profesor za kriminologijo in raziskovalec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: zoran.kanduc@pf.uni-lj.si

² Mattick (2013: 124–125) poudarja, da antropogene podnebne spremembe, ki jih povzročajo izpusti ogljikovega dioksida, ne kaže preneglo pripisati delovanju ljudi *in abstracto* (npr. povečevanju prebivalstva, ki je sicer že kot tako epicenter številnih nevarnosti), marveč kapitalistični gospodarski rasti. A sprevid naravnih katastrof, ki so po vsej verjetnosti šele v povojih, za zdaj

relativna različica,³ ki jo podžigajo subjektivne presoje o lastni krivični prikrajšanosti in nezasluženih prednostih drugih socialnih kategorij, poklicnih skupin ali posameznikov, bodisi onih zgoraj bodisi onih spodaj.⁴ V vrtoglavi, kaotični igri sredobežnih in sredotežnih silnic vključevanja in izključevanja, ki jih je spustila z vajeti ekonomska in kulturna globalizacija pod taktirko novega liberalizma, velja upoštevati tudi vnetljiv koktajl čustev, ki se napajajo iz kronično nezadovoljenih »timotoičnih«⁵ vzgibov, namreč iz najrazličnejših ovir, ki se po-

stavljajo po robu potrebam ljudi po (samo)spoštovanju, priznanju, dostojanstvu, naklonjenosti, pripadnosti, pravičnem obravnavanju, časti, veličini, ponosu ... Prav tovrstne frustracije so namreč skoraj idealno gojišče za strupene zamere, zavist, zagrenjenost, maščevalnost, sovraštvo, agresivnost, voljo do premoči nad šibkejšimi, (samo)uničujoče nasilje in zatorej tudi za krepitev teženj po vnovični potrditi lastnih vrednot kot normativnih absolutov, poostritvi kaznovalnih (in drugih izključevalnih) praks,⁶ iskanju in odkrivanju priročnih krivcev, grešnih kozlov, moralnih pošasti in nasploh vsakršnih objektov, na katere je mogoče usmeriti, če se le da nekaznovano, kipečo jezo in mimogrede utrditi še razmajano identiteto, najraje s popreproščeno, rokohitsko določitvijo meje, ki ločuje »nas«, ki smo dobri in nedolžni (a kljub temu deležni nesprejemljive in nepravilne škode ali vsaj resnih groženj), in one druge, ki so naš »negativ«⁶ in ki so kot taki godni za razčlovečenje ali vsaj za izključitev iz kroga oseb, na katere se navadno nanašajo veljavne moralne omejitve (prepovedi in zapovedi). A to še zdaleč ni vse. Ti nevarni socialnopsihološki trendi črpajo dodatno čustveno gorivo iz nezaupanja v razredno pristransko državo (iz krize njene suverenosti, legitimnosti, racionalnosti in učinkovitosti), iz dozdevne odsotnosti prepričljive ali uredničkije družbene, ekonomske in pravne alternative, zaostrene tržne konkurence, solipsističnega individualizma, posplošenih negotovosti in razkrajanja tradicionalnih orientacijskih točk, ki so nekadaj služile kot bolj ali manj samoumevna sidrišča vsakdanjih življenjskih praks. Opozoriti velja, da ustvarjanje grešnih kozlov in moralnih panik ni več tako preprosto opravilo kot nekoč. Razlogi so na dlani. Prvič, ker je postmoderna kriminaliteta izrazito ekstenzivna in na številnih področjih tako rekoč normal(izira)na, je težko zares prepričljivo trditi, da je poglavitni krivec za »zločinstvo, nered in nezakonitost«⁶ zgolj ta ali ona skupina, npr. Romi, priseljenci ali njihovi potomci, konvencionalni mafijci, skorumpirani politiki, pogoltni poslovneži, krvosesi bančniki, ulični razgrajaci ali nasilniške bande. Drugič, moralne panike so v ozračju dandanašnje »kulture strahu«⁶ dokaj pogoste, kar ni ravno v korist njihovi učinkovitosti, poleg tega pa lahko le izjemoma računajo na enodusno podporo strokovnjakov, mnenjskih voditeljev ali nravnih podjetnikov (npr. skupin za pritisk na kazenskopравни aparat). Dodatna težava je v tem, da so normativne meje med normalnim in deviantnim precej zabrisane, raztegljive in nenehno spreminjajoče se, poleg tega pa se je pojem »moralna panika«⁶ v reflektirani obliki že udomačil v besednjaku novinarjev in politikov, ki tudi že vedo, da se sprožanje tovrstnih kampanj neredko kot bumerang vrne v naročje osramočenega pobudnika. V zvezi z moralnimi pošastmi kaže slednjič pripomniti vsaj to, da jih je Zahod največkrat najdeval na nekoloniziranih ali polkoloniziranih območjih, ki jih ni nikoli vojaško zavzel in z

³ Opozoriti velja, da je tudi absolutna revščina, razumljena kot življenjski ali fiziološki minimum, ki potreben za preživetje ali zadovoljevanje osnovnih potreb, relativna, družbeno in zgodovinsko pogojena (Foucault, 2015: 190). Nekatere je njen prag postavljen višje, druge nižje. Še toliko bolj je relativna sprejemljivost razkoraka med najbogatejšimi in najrevnejšimi, razpona med najnižjimi in najvišjimi dohodki in razlik v dostopu do skupnih dobrin. V srednjeveški perspektivi je bil v ospredju razloček med »božjimi siromaki«⁶ (*paupes cum Petro*), ki so se prostovoljno (iz verskih razlogov) odrekli udobju, bogastvu in privilegijem, in neprostovoljnimi reveži (*paupes cum Lazaro*), ki so bili objekti usmiljenja in prejemniki miloščine v zameno za lastni dušni blagor dobrotnikov (Ruda, 2015: 11–16). V novoveški socialni politiki je bila zelo pomembna delitev na dobre in slabe reveže, na tiste, ki ne morejo delati, in one, ki so brezposelni po lastni izbiri ali krivdi. Posebna pozornost je bila namenjena skrbi, da prejemniki podpore, ki so zmožni delati, ne bi izgubili motivacije za vstop v ekonomsko igro (Geremek, 1996: 241–247).

⁴ Razlike v bogastvu in dohodkih niso le moralno, pravno, politično in ekonomsko neupravičene, ampak so naravnost absurde. A celo podatek, da ima dvainšestdeset zemljanov v lasti toliko premoženja kot najrevnejša polovica človeštva, ne vzbuja omembe vrednega ogorčenja. Bogataši se očitno še vedno dojemajo kot nedotakljive svete krave ali vsaj kot svetli vzori, ki jih je treba občudovati in posnemati, čeprav so ravno odločitve razvpitega enega odstotka najpremožnejših glavna usmerjevalka nevidne tržne roke in dosti bolj vidnih državnih udov, njihov denar, ki poganja korporacijsko filantropijo, pravno preoblečeno v darežljivo sponzorirane fundacije, pa se zlahka preobraža v »mehko moč«, socialni in kulturni kapital in bolj ali manj zakrinkano nadzorovanje nevladnih organizacij, izobraževalnih institucij, umetniških praks in rekrutiranja ideološko neoporečnih upravljaljskih kadrov (Roy, 2015: 29–41). Očitno se navadni ljudje raje primerjajo s tistimi, ki so jim bolj podobni, npr. z osebami, ki za približno enako delo prejemajo višji dohodek. Še posebej jim gredo v nos tisti, ki jim gre bolje, čeprav delajo manj, slabše ali nič: ki uživajo nezaslužene prednosti.

⁵ Sloterdijk (2009: 25–68) zares podrobno analizira timotoična čustva in motive ter opiše njihovo nadzorovanje v starem, srednjem in novem veku. Pisec ocenjuje, da se (post)moderni posamezniki ne morejo zadovoljiti zgolj s tem, da so uradno priznani kot formalno enaki in svobodni politični in pravni subjekti, tj. lastniki tega, kar jim *de iure* pripada. Želijo si, da bi bili cenjeni v svoji enkratni, neponovljivi individualnosti. Od tod pa izvirajo brezmejni boji za najrazličnejše statusne označevalce in vedno znova porajajoče se iritacije: »Na polju boja za priznanje postane človeka nadrealistična žival, ki za pisano cunjo, zastavo ali pokal tvega svoje življenje«⁶ (Sloterdijk, 2009: 37).

⁶ Za natančno analizo kaznovalnega populizma glej Flander in Meško (2013: 330–340).

njimi upravljal, zaradi česar so v njegovih očeh bolj ali manj skrivnostna in zatorej nevarna. V (pol)preteklosti sta to vlogo igrala zlasti sovjetski »komunizem« in »rumena grožnja«, v devetdesetih letih pa je štafeto prevzel tako imenovani islamski terorizem (Wallerstein, 2004: 115–122). In njegovi (samo) moralni predstavniki jo še vedno trdno držijo v rokah, kar ni presenetljivo, če pomislimo, da je postmoderna časa, ki ga označuje večplastna kriza svetovne kapitalistične ekonomije, prav posebej naklonjen produkciji demonov, katerih zlobnost je jasna in razločna, empirično potrjena z »nečloveškimi«, strahotnimi, okrutnimi hudodelstvi (na robu ali še pogosteje onkraj običajnih standardov razumevanja in empatije), ki jih je po vsej verjetnosti zmožna zagrešiti le nepopravljiva moralna spaka, tuje bitje, ki je popolno nasprotje normalnega človeka.

Vsi ti – resda zgolj grobo, celo karikirani prikazani – pojavi so sicer že lep čas deležni tudi izdatne in utemeljene kriminološke pozornosti, saj ne vplivajo le na vznemirjujoče brbotanje premoženjskih in strašljive eksplozije nasilnih kaznivih dejanj (vključno s terorističnimi napadi), marveč tudi na njihovo dojemanje in obravnavanje (Lea, 2002: 134–160; Wallerstein, 1999: 43–48; Young, 1999: 56–121; Young, 2007: 41–77). In še več, videti je, da so pomembno zaznamovali tudi prevladujoče odzive na množični pritisk beguncev in migrantov, željnih varnejšega, mirnejšega, znosnejšega, perspektivnejšega, boljšega ali vsaj manj nevzdržnega življenja. Uradne reakcije na skoraj svetopisemski eksodus, ki je dodobra stresel evropsko trdnjavo, so bile sprva dokaj zmedene in vse prej kot poenotene, sploh če jih primerjamo s hitropoteznim in velikodušnim »reševanjem« nedavne finančne, bančne in dolžniške krize. Mahoma so razgalile dodobra znane, že skoraj pregovorne slabosti še pred kratkim na vsa usta hvaljenih evropskih integracij. A nekaj je vseeno očitno: v sleherni krizi potegnejo najkrajšo tisti, ki so že sicer v najmanj zavidljivem položaju. Zato ni presenečenje, da se je kmalu prerinilo v ospredje represivno, namreč policijsko, vojaško in pravno odgovarjanje na begunsko in migracijsko vprašanje, tj. zapiranje nacionalnih mej in dodatno, ekstenzivno in intenzivno utrjevanje okopov na zunanjih mejah evropskega paradiza. In nobenega dvoma ni, da je zaklepanje vrat pred gomazečimi nebedijihtraba sprejemljivo tudi za pomemben del »sredinske demokratične javnosti« (vse bolj naklonjene avtoritarnim in populističnim političnim izbiram⁷), ne le za čedalje vplivnejša skrajno desničarska gibanja, ki podpirajo odločne in preproste

»končne rešitve« za nakopičene družbene in individualne težave. Tako da ni čudno, da se baje vrhunsko omikana »moralna večina« vsaj tiho strinja (kar pa popolnoma zadostuje), da je postavljanje čim manj prepustnih barikad ali tehničnih ovir nujen samozaščitni ukrep pred pretečo invazijo barbarov ali islamizacijo »krščanske« celine. Tujci niso dobrodošli, predvsem pa ne tile in takšni, kot se v zadnjem času nestrpno gnetejo pred še vedno bleščavimi trdnjavami zahodne blaginje. Marsikje so resda zelo potrebni zaradi cenenosti svoje delovne sile, nebogljenosti, podredljivosti, nevidnosti, pripravljenosti opravljati umazana in naporna dela, ki so domačinom pod častjo, in nenazadnje tudi zaradi »neugodne« demografske strukture (staranja prebivalstva in usihanja natalitete v gospodarsko razvitih okoljih).⁸ A vsekakor ne v tolikšnem številu. Ponudba namreč zdaleč presega povpraševanje po človeškem blagu, ki ga je mogoče ekonomično uporabiti, izkoriščati in izžeti (ne le v formalnem, ampak tudi v neformalnem, sivem in celo črnem sektorju pridobitniških dejavnosti). In očitno ima tudi usmiljenost svojo zgornjo mejo: sočutna ali človekoljubna pomoč v denarju in dobrinah se prej ali slej izčrpa, prostovoljci niso nadljudje in že tako ali tako preobremenjeni državni uslužbenci, ki se po uradni dolžnosti ukvarjajo z migranti, ne zmorejo delati čudežev.⁹ Skratka: kar je preveč, je

⁷ Beseda populizem, ki ima običajno slabšalni prizvok, se nanaša na politično mobilizacijo, organizacijo in poenotenje ljudi s precej različnimi (in tudi z nezdružljivimi) interesi pod okriljem čim širše in temu primerno plitve (neredko celo vsebinsko votle) pozitivno ovrednotene ideološke entitete, v kateri se prepoznajo npr. pravi & vrli Slovenci, katoliki, demokrati, ljubitelji pravne države, zgledni družinski možje in žene (oziroma atiji in mamice), Evropejci, poštenjaki in tako dalje.

⁸ Demografska problematika že lep čas prebujala najrazličnejše reakcije, npr. apokaliptično začinjeno ekološko paniko tistih, ki imajo pred očmi celotno svetovno populacijo, nacionalistično obarvane strahove pred skorajšnjim izumrtjem te ali one etnične skupine, merkantilistično zaskrbljenost zaradi nezadostne količine delovne in vojaške sile (»kdo bo delal za naše pokojnine, »kdo nas bo branil pred sovražniki, ko bomo stari in betežni?«), malutizijanske nočne more, v katerih se prikazujejo grozljivi kanibalski spopadi za preživetje ... Heinsohn in Steiger (1993: 310–311) poudarjata, da rent za nepridobitne kategorije (npr. za otroke, študente, bolnike, starce, invalide in brezposelne) ne prigospodarijo vsakokratni dela zmožni posamezniki, ampak samo tisti, ki po zaslugi efektivnega, plačilno sposobnega povpraševanja zasedajo delovna mesta v dobičkonosnih podjetjih. Kapitalističnega gospodarstva ne tare pomanjkanje prodajalcev delovne sile, marveč prenizka profitna stopnja, ki pa je vsekakor ni mogoče dvigniti s povečanim spočenjanjem novih bitij. A kljub temu so svareči pozivi k izdatnejšemu rojevanju še vedno precej pogosti, glasni in najraje zaviti v osladkan celofan družinske ideologije (ali mitologije), katere primarna tarča so pretirano emancipirane ženske, ki jih ne premami več sirensko opevanje neskončnih radosti materinskega dela, gospodinjstva in ljubečega servisiranja enega samega, samcatega možica (vključno s korenjakom v njegovih spodnjih hlačah). Opraviti imamo, skratka, s še enim obratom vijaka v verjetno najdlje trajajoči vojni zoper neuničljivega sovražnika, grožnjo, ki ždi v avtonomno reguliranem ženskem spolnem pozeledju in eksistenci nasploh (Ryan in Yethá, 2013: 239–248).

⁹ Bauman (2013: 108) opozarja, da se ljudje praviloma sočutno odzovejo na nenadno katastrofo, ki jih čustveno pretrese. Priskočijo na pomoč tistim, ki so v stiski. Če pa težavna situacija kar traja in traja, postajajo do žrtev vse bolj brezbržni ali celo odkrito nepotrepljivi. Začetni šok zbledi, sočutje oslabi, solidarnost pa se iz-

preveč. Ne morejo vsi priti in biti notri (na varnem in toplém), nekdo mora ostati tudi zunaj. Družbenoekonomske kapacitete ciljnih političnih entitet niso brezmejne. Nacionalna država mora najprej in prednostno poskrbeti za varnost »svojih« ljudi, ki se »presežnih« prišlekov bojijo in otepajo, nekateri najbrž tudi zato, ker imajo že dovolj slabih izkušenj s priseljenci, ki so že tukaj.

2 Viktimizatorji in žrtve: kdo je kdo?

Zelo tvegano, naporno, negotovo, vse prepogosto tudi skrajno ponižujoče («nečloveško») in navsezadnje precej drago romanje beguncev iz opustošenih držav (na robovih svetovnega kapitalističnega sistema) v to ali ono obljubljeni deželo (zlasti v gostoljubno Nemčijo, ki ima bogate izkušnje z migranti iz Turčije in revnejših evropskih držav), v kateri si obetajo delo (četudi relativno skromno plačano) in socialne pravice (četudi v manjšem obsegu, kot jih še uživajo domačini, ki imajo status državljan), je vzpenjajoča se načelna koalicija desničarskih politikov, strank, medijev in navadnih rodo- ali domoljubov skoraj refleksno prikazala kot neznanško varnostno grožnjo. Razlogov za preplah najvišje stopnje naj ne bi manjkalo. Osvežimo si spomin (če je to sploh potrebno). Pod mučnim vprašajem so se znašle narodna bit, nacionalna identiteta, morda celo evropska civilizacija. Prišleki so bili namreč prikazani kot preveč, predvsem pa nevarno drugačni, in to ne le zato, ker se zaradi nepravice (ali celo inherentno nasilne) vere, kulturne zaostalosti (in torej manjvrednosti) ali čudnih navad ne bodo mogli ali hoteli asimilirati in integrirati v zahodni *way of life*, v čustvene, mišljenske in vedenjske sheme liberalne demokracije, nepopustljivo zavezane spoštovanju sakrosanktnih *human rights*. Med njimi naj bi mrgolelo nič koliko prikritih škodljivcev, npr. prenašalcev nalezljivih bolezní, dejanskih in potencialnih teroristov («tempiranih človeških bomb»), tatov, roparjev, pripadnikov kriminalnih združb, nasilnežev, vandalov, posiljevalcev in nadlegovalcev žensk, mladostnikov in otrok (najranljivejših kategorij prebivalstva). Sporočilo zaskrbljenih domoljubov, ki so glasno zavračali begunce, je bilo bolj ali manj nedvoumno: »Ne slepimo se. Ne bodimo naivni. Prihranimo si nepotrebne in pravzaprav škodljive izlive sočutja in bolj ali manj široko-

srčne geste človekoljubja. Kratko- ali slabovidna dobrota bo položaj le še poslabšala. Delovala bo kot nespametno povabilo novim in novim človeškim zajedavcem in škodljivcem, ki jih je že zdaj odločno preveč. Razprimo oči. V množici ljudi, ki silijo k nam, je malo resničnih žrtev. Premnogi so navadni prevaranti. Niso zaresni begunci. Ne gre jim za reševanje gole kože pred uničevalno vojno vihro, ampak hrepenijo zgolj po izboljšanju gmotnega standarda. Želijo si prestižnih kostumov in drugih potrošniških igračk. Ne bežijo pred smrtjo, temveč pred relativnim pomanjkanjem. In marsikdo dejansko sploh ni pravi revež (samo pomislite na denarne zneske, ki so jih plačali tihotapcem, in na prenosne telefone, s katerimi so operirali). Preveč je takih, od katerih je mogoče pričakovati pretežno nevshečnosti, težave in tako ali drugačno škodo. Ne le in ne nujno teroristične in kriminalne napade na življenje in premoženje nedolžnih oseb. Dovolj hudo je že to, da bodo molzli našo shirano socialno državo in neloyalno konkurirali za preredka delovna mesta. Kdor želi pomagati ubogim, naj najprej pomoli na stežaj odprto denarnico našim ljudem. In videl bo, kako urno se bo praznila.«

Sejanje strahu, tesnobe, nestrpnosti, prezira ali sovraštva ni bilo neuspešno. Prodrlo je v številna ušesa in prepričalo mnoge od tistih, ki so bili sprva pripravljeni ponuditi pomoč ali vsaj niso hoteli nasprotovati prihodu dolgih kolon človeških bitij v hudi stiski. Ali pa je doseglo vsaj to, da se državljani niso javno (in morda niti zasebno) uprli agresivnemu hujskaštvu in neizprosno omejujočim represivnim ukrepom zoper neljube tujerodne »viktimizatorje«. Kar je najbrž še dosti večji uspeh. To velja tudi za tukajšnji prostor. Čeprav je bilo že kmalu razvidno, da se begunci – razen zares redkih izjem – nikakor (in na podlagi vsekakor dobrih razlogov) niso nameravali ustaliti na slovenski grudi in so želeli zgolj čim prej prečkati državno ozemlje, je že samo njihova kratkotrajna navzočnost izzvala pravcato vrenje z rasističnimi stereotipi podkletenega strupenega zavračanja, množično preplašenost, negotovanje zaradi stroškov, ki jih je imel (ali jih še bo imel) državni proračun po krivdi nedobrodošlih turistov, zgražanje nad nesnago, ki so jo neomikanci puščali za seboj, »spontane« proteste zoper nastanitev domnevno skrajno tveganih tujkov v lokalno okolje, oživljanje neuničljivega domobranskega duha, ki se je zopet znašel pred novo preizkušnjo, soočen s sovražnikom, ki bi utegnil biti, čeprav izčrpan, travmatiziran in golorok, nemara celo resnejši izziv od silovite, do zob oborožene, a junaško in zatorej naglo poražene agresorske jugoslovanske armade. Neslavni vrhunec pretiranih, skoraj histeričnih ali paranoičnih reakcij na begunsko varnostno grožnjo, te svojevrstne nemoralne panike, je bil korajžen upor staršev, gimnazijskih učiteljev, krajanov in smučarskih funkcionarjev, ki je preprečil nastanitev šestih otrok (brez spremstva odraslih oseb) v kranjski dijaški dom. To so zdaj sicer že arhivirani pojavi, ki so prejeli, kar je vredno podčrtati, tudi

črpa. Mattick (2013: 126–128) pa poudarja, da se znajo ljudje zelo konstruktivno odzvati na razpad normalnih vzorcev družbenega življenja, ki ga povzroči naravna nesreča ali vojaško opustošenje. V kriznih razmerah, ko so vsi izpostavljeni takim in drugačnim nevarnostim ali nevshečnostim, vznikne nekakšna primarna skupinska solidarnost, ki razpre popolnoma nove možnosti intimne komunikacije, osebnega izražanja, čustvene podpore in vzajemne pomoči. To pa ni po godu državnim oblastem, ki si prizadevajo preprečiti spontano ljudsko organiziranje tudi z naporitvijo policije in vojske na ogroženo območje.

ne ravno razveseljujoče vplivne kritike, obsodbe in zgražanja. Po drugi strani pa bi bili krivični do vlade, če bi ji očitali, da ji ni bilo mar za nasploh dokaj spremenljivo in gnetljivo »javno mnenje«. Njena skrb za varnost državljanov, njihovih življenj, teles, zdravja, premoženja in otrok (tega narodnega zaklada *par excellence*) se je materializirala v rezilni žici, vojaško-polijskih patroljah na južni meji, izolaciji beguncev (da ti rizični osebkni ne bi prišli v stik z domorodnimi delovnimi ljudmi in občani), zaostritvi že tako ali tako trdosrčno formuliranih pogojev za pridobitev azila ... In slednjič v strogem uveljavljanju schengenskih pravil. A to niso bili solistični ukrepi, marveč izcedek evropske politike, ki je zaradi predvidljivega učinka padajočih domin povzročila zaprtje balkanskega koridorja, s čimer je grožnja, ki so se jo vsi najbrž najbolj bali, obtičala v Grčiji, ki se je skoraj čez noč pretvorila v nabrekajoči »žep«, poln obupancev, ki niso mogli naprej in niso hoteli nazaj. Zdi se, kot da bi vrli Evropejci ocenili, da je še najbolje, da to nezavidljivo nalogo prevzame razmajana in obubožana država, ki ji je po zaslugi uničujoče upniške trdote boj s humanitarno katastrofo izkustveno najbližje. A še posebej pomenljiva je retorika, ki je okrasila ukinitvev balkanske begunske transverzale. Okrepitev represivnega okopa na makedonsko-grški meji, v Egejskem morju in na drugih frontah je bila javnosti servirana kot ukrep zoper brezsrčne tihotapce in nezakonite migrante, torej kot preprečevalni, humanitarno naravnani ukrep v vojni proti kriminalu, čustveno prepojenemu fenomenu, ki praviloma – če se izrazimo najmileje – ne vzbuja simpatij. Pretežno izključujočo evropsko politiko je potemtakem mogoče interpretirati celo kot nekaj, kar je prvenstveno v korist beguncev in migrantov, saj naj bi jih odvrčala od tega, da bi tjavendan ali »v tri krasne« postavljali na kocko svoje življenje, zdravje, dostojanstvo in navsezadnje denarne prihranke. In ko gre za tako vzvišene cilje, je prav, da se v spopadanje s hudodelskimi grožnjami vključijo tudi poklicni vojniki in Nato, ta »samoobrambna« jeklena pest civilizacijsko superiornih narodov, ki ima v svoji okrvavljeni malhi zdaj že zvrhano mero dragocenih izkušenj v boju zoper odvratne in baje skrajno nevarne kriminalne združbe, namreč zoper zločinske režime v malopridnih, neubogljivih državah. Cinizem postmoderne sorte? Da, vsaj na prvi pogled, ki pa ga velja omiliti s pripombo, da tovrstne represivne prakse in njihove »moralne« utemeljitve niso izum ali posebnost postmoderne dobe, ampak so prej sramotna stalnica v odnosih panevropskih držav do tako ali drugače podrejenega preostanka sveta.¹⁰ A

¹⁰ Prevlada Zahoda (namreč zahodne Evrope in njenih naseljenjskih kolonij) nad preostankom sveta, ki jo je gnalo brezmejno prizadevanje za dobičkom zaradi dobička, je bila vseskozi tlakovana z razlašanjem, plenjenjem, ugrabljanjem, zaslužnjenjem, mučenjem, izkoriščanjem in iztrebljanjem nepreštevnih množic manjvrednih človeških kreatur (Graeber, 2013: 40–43). Pomislimo na uničenje Indijancev. Todorov (2014: 164) ugotavlja, da je leta 1500 svetovno prebivalstvo verjetno štel približno 400 milijonov. V

vseeno je zanimivo, s kolikšno lahkoto razsvetljeno občinstvo prezre, pozabi ali izrine iz zavesti neprijetno resnico, da ljudje, ki so represivno in propagandno obravnavani kot dejansko ali potencialno mobilne varnostne grožnje, bežijo iz dežel, ki so jih razdejali ravno zahodni centri moči (pod vodstvom ZDA, tega najmogočnejšega in najnasilnejšega varuha kapitalističnega »reda in miru«), in sicer neposredno (z odkrito vojaško agresijo) ali posredno, npr. s kolaboracijo lakajskih lokalnih podizvajalcev, *freedom fighters*, s prodajo orožja, finančno pomočjo, urjenjem in izdatno medijsko propagando. Ali pa prihajajo – in ti migranti so še posebej sporni – iz območij, ki so jih osiromašili in opustošili ukrepi vsiljenih »strukturnih reform«, tradicionalno podrejeni položaj v svetovni kapitalistični ekonomiji, zadolženost države in velikopotezna korupcija lakomnih lokalnih oblastnikov.

Negativno stališče do tujcev, ki se razkriva v sumničenju, nezaupanju, nestrpnosti, preziru, sovraštvu ali nasilju, ni nikakršna zgodovinska novost. A vsi tujci niso enaki, temu pri-

obeh Amerikah je tedaj živel 80 milijonov ljudi, od katerih jih je sredi 16. stoletja ostalo le še 10. V Mehiki je bilo na predvečer osvojitve 25 milijonov ljudi, leta 1600 pa le še en milijon. Razlog za ta genocid vseh genocidov ni bil v tem, da bi bili Španci bolj krvoločni kakor drugi kolonizatorji. Tudi Angleži in Francozi so se obnašali podobno nasilno in brezobzirno, a njihova ekspanzija je bila tedaj manj manjša, vzporedno s tem pa tudi škoda, ki so jo lahko naredili. Todorov (2014: 175–176) poudarja, da je bil osrednji motiv, ki je gnal Špance v neposredno ali posredno uničevanje Indijancev, želja po čim hitrejšem in izdatnejšem bogatenju, tj. pohlep po denarju, ki lastniku ne odpre le vrat do vseh svetnih stvari ali užitkov v gmotnem razkošju, marveč mu omogoči tudi dostop do še bolj dragocenih timotičnih ali statusnih dobrin, kot so časti, plemiški naslov, čislanje osebnosti in tako dalje. Po drugi strani pa Todorov opozarja, da želja po bogatenju ne razloži vsega. Obešanja mater na drevesa in otrok na njihove noge, peklenjskih mučenj, pri katerih so žrtvam s kleščami trgali košček za koščkom mesa, rezanja in sekanja nosov, rok, nog, zadnjic, spolovil in ženskih prsi, hranjenja sestradanih psov z novorojenci in podobnih grozodejstev ni mogoče pojasniti ali upravičiti z ekonomskimi razlogi. Videti je namreč, da so konkvistadorji hlepeli tudi po »nematerialnih« dobrinah, zlasti po zlodejskih užitkih v krutos-ti, v absolutni premoči nad neoboglenim drugim, v razkazovanju zmoglosti, da po mili volji sejejo smrt ... Tovrstno »sadistično« nasilje je bilo še toliko bolj privlačno, ker je bilo osvobojeno moralnih skrupulov. Žrtve so bile namreč tuja, kulturno oddaljena bitja, bolj ali manj izenačena z živalmi: »Videti je, kot da bi se konkvistadorji podrejali pravilu (če ga lahko tako imenujemo) Ivana Karamazova: »Vse je dovoljeno.« Daleč stran od centralne oblasti, daleč od kraljevskega zakona padejo vse prepovedi, družbena vez, ki je že razrahljana. Se razleti in razkrije: ne prvobitno naravo, spečo zver, ki je v vsakem izmed nas, temveč moderno bitje, celo polno prihodnosti, ki ga ne zadržuje nobena morala in ki ubija, ker in kadar ga to veseli. »Barbarstvo« Špancev ni v ničemer atavistično ali živalsko; je povsem človeško in naznanja nastop moderne dobe.« (Todorov, 2014: 178) Za zgoščeno analizo razmerja med Zahodom in ostalega sveta glej Galimberti (2011: 381–386).

merni so različni tudi odnosi do njih. Prvič, so tujci, katerih (pre)moč izzove ponižnost, ubogljivost, gibkost hrbtenice, prilizljivost, željo po posnemanju in konec koncev tudi darežljivost. Spomnimo se, s kolikšno samoumevnostjo, (prosto) voljnostjo, celo z navdušenjem je iz večstoletnega dremanja prebujeni slovenski živelj prepustil politično, pravno, denarno in vojaško suverenost cenjenim in občudovanim zahodnim gospodarjem. Samo pomislimo, kako pridno in zvesto je sledil njihovim svetlim zgledom, lekcijam, »dobri« praktiki (in z njo zlepljeni propagandi ali ideologiji), priporočilom, ocenam in nasvetom (z grožnjami podprti ukazi sploh niso bili potrebni), kako širokodušno jim je prepuščal v last nekdanje skupno premoženje (največkrat pod ceno, še raje pa kar zastoj, zlasti v okviru denacionalizacijskih postopkov), kako skrušeno se je pred njimi sramoval svoje mračne totalitarne preteklosti in jim skesano zagotavljal, da odslej ne bo nikdar več zašel z edine pravilne (in menda tudi edine možne) razvojne poti. Ni kaj, pomembna odlika dobrega hlapca je, da si zna najti in obdržati kar najboljšega gospodarja (in vsakdo ve, kje prebivajo tovrstni kavljivi in korenine). Drugič, so tujci, ki so zaželeni zaradi svojih nadpovprečnih kompetenc, dosežkov, slave, priljubljenosti ali denarja, ki so ga pripravljene pretopiti v turistične dobrine in storitve. Tretjič, so tujci, ki ne vzbujajo nikakršnih negativnih emocionalnih reakcij, saj so zaradi svoje kameleonske zlitosti v lokalno okolje kot taki pravzaprav neprepoznalni. Četrtrič, so tujci, ki so ekonomsko koristni in celo nepogrešljivi, a so kljub temu obravnavani kot nujno zlo. Obstajajo pa seveda tudi tujci, ki so dojeti zgolj kot zlo ali vsaj kot nezno breme, ki se ga je treba kratko malo znebiti (»raus!«). A tujci delujejo kot grožnja, četudi ostajajo doma, npr. kot ponudniki cenene in krotke (ne le nekvalificirane) delovne sile in drugih skušnjav za nenasitne lovce na profit ali že zgolj kot motor nenehnega razvoja (»če so oni drugi ves čas v gibanju, tudi mi ne smemo mirovati ali preveč zaostajati v tej podganji tekmi, če nočemo, da nas zgodovina porine v oslovski kot«). V osamosvojeni Sloveniji so bili naši nekdanji južnjaški bratje in sestre tisti, ki so prvi doživljali obsežne administrativne očiščevalne akcije (če klen narodov organizem ne zmore prebaviti balkanskih tujkov, potem si je mogoče zlahka predstavljati, kako zelo alergičen je do še bolj drugačnih pritepenecv iz neprimerno bolj oddaljenih krajev). A to še ni vse. Trda je predla tudi migrantom, ki so s trebihom za kruhom prispeli v obljubljeno sončno deželo iz bližnjih držav, zraslih na krvavem pogorišču SFRJ. Državni aparat je tudi v tem primeru odigral ključno vlogo. Aktivno in pasivno je namreč prispeval k temu, da so lahko lokalni podjetniki tovrstno delovno silo izkoriščali, izsiljevali, goljufali, trpinčili in šikanirali skoraj po mili volji (Bučar Ručman, 2014: 289–308). Toda pozor. Še rosno mlada državnica, katere poglobljena naloga je bila čim hitrejša restavracija kapitalističnega gospodarstva in izkoriščanja, je na različne načine (pravno, politično, ekonomsko in ideološko) napadla in posredno ali neposre-

dno viktimizirala čedalje obsežnejše segmente lastnih članov (vključno z javnimi uslužbenci). Tako torej ni nenavadno, če se vse več domačinom dozdeva, kot da so postali svojevrstni tujki na rodni zemlji. Razlogov za nezadovoljstvo, jezo, ogroženost, zlovoljnost in ogorčenost je na pretek, npr. (pre)nizki dohodki, usihanje »socialne mezde« (splošnega družbenega standarda), poslabšana kakovost življenja, negotovost zaposlitve (= materialna prekarnost), degradacija številnih še nedavno precej uglednih poklicnih kategorij, naraščajoča nemoč prodajalcev delovne sile, razraščanje »arhaičnih« in celo predkapitalističnih oblik izkoriščanja in prisvajanja presežne vrednosti (ki temeljijo diverzifikaciji pravnih statusov delavcev, podaljševanju neplačanega delovnega časa, pospeševanju delovnega ritma ali zniževanju mezd in davkov na kapital ali profite),¹¹ nezakonito in le redko ustrezno sankcionirano bogatenje novodobne upravljalvske avantgarde delavskega razreda ... A to še ni vse. Pokazalo se je – in se seveda še vedno kaže –, da je skrajno težavno najti krivca z veliko začetnico, ki bi mu bilo mogoče naprtiti odgovornost za čedalje pogostejše in neprijetnejše individualne (ali družinske) stiske. Videti je namreč, kot da bi težave padale s pomračenega neba, kot da bi jih gnala neka nezaustavljiva, skrivnostna usoda, naravna igra zahrbtnih sil, ki se razkrivajo kot stranski učinki zaostrenih »konkurenčnih bojev« ali brezimnih »tržnih mehanizmov«, entitet torej, ki jih ni mogoče preprosto ošteti in zgrabiti za ušesa.¹² In še huje, upravičeno je domnevati, da takšne razlage le še dodatno razplamtevajo že tako ali tako pregrete občutke nebogljenosti in utrjujejo prepričanje, da je to, kar preostane med seboj izoliranim in odtujenim tržnim atomom, zgolj

¹¹ Močnik (2015: 8–12) prikaže izkoriščanja na podlagi diferenciacije pravnega statusa prodajalcev delovne sile in vpeljave »nestandardnih« oblik zaposlitve, ki sta rezultat represivnega poseganja države v kapitalistični produkcijski proces.

¹² Če pojmujeemo kapitalizem kot titanski stroj brez strojnika, ki ga usmerja s svojo svobodno voljo, torej kot velikansko kolesje, ki ga trudoma, pod pritiskom »stvarnih prisil« in v nenehnem strahu pred ekonomskim propadom poganja nepreštevna armada človeških bitij (npr. trgovskih, finančnih in industrijskih kapitalistov, produktivnih in neproduktivnih delavcev, potrošnikov, političnih voditeljev in agentov »ideoloških aparatov države«), potem se zdi, da nihče ni zares odgovoren za velikansko škodo, ki je plod njegovega normalnega delovanja in potemtakem ni posledica kršitev veljavnih pravil konkurenčne igre. Z drugimi besedami: vsakdo je lahko popolnoma ravnodušen do smotra svojega dela v tej ali oni (državni ali zasebni) organizaciji in tudi do učinkov svojih dejanj (storitev in opustitev), kolikor počne le to, kar se od njega pričakuje v tovrstnih oblastnih strukturah. Kriv je zgolj tisti, ki je pravnomočno obsojen zaradi kaznivega dejanja. Vsi drugi so nedolžni, moralno in pravo čisti kot otroške solze. Vsaka individualna ali kolektivna entiteta, ki bi ji skušali naprtiti odgovornost za probleme in bremena, ki jih kapitalizem nalaga ljudem, bi lahko ugovarjala, da je nerazumno in krivično, ker je postavljena v vlogo grešnega kozla ali, še natančneje, lika, ki je posebej fetišističnih kapitalističnih razmerij (Galimberti, 2011: 225–227; Heinrich, 2013: 202–205).

zagrizeno prizadevanje za čim boljši ali vsaj čim manj slab položaj v neusmiljeni ekonomski in statusni vojni vseh zoper vse,¹³ npr. v individualni deloholični, podjetniški ali poslovni režiji, v skrčenem krogu družinske solidarnosti ali s pomočjo vključenosti v kvazifevdalno neformalne (o)mrežne povezave.

Ksenofobije, strahu pred prevelikimi odmerki tujosti ali drugačnosti človeških bitij, ne smemo pomešati z rasizmom, s partikularno ideologijo, ki pojasnjuje, zakaj so nekateri ljudje večvredni (boljši), drugi pa so manjvredni (slabši), nekažni *Untermenschen*. Rasizem je torej nauk o utemeljenosti ali upravičenosti hierarhičnega razvrščanja posameznikov glede na njihovo članstvo v tej ali oni kategoriji (npr. rasni, etnični, verski ali spolni). Recimo: Evropejci (pripadniki bele rase in krščanske vere, še prav posebej pa tisti, ki so izobraženi in premožni meščani) so boljši od neevropskih kreatur (npr. od črnih in indijskih divjakov); moški so boljši od žensk; heteroseksualci so boljši od homoseksualno usmerjenih oseb (Galeano, 2011: 33–55). In tako dalje. Razlogi za superiornost enih in inferiornost drugih so biološki (prirojeni), kulturni (pridobljeni) ali pa njihova kombinacija. Wallerstein (2004: 80) opozarja, da bistvo rasizma ni sistematično iztrebljenje manj ali ničvrednih pripadnikov vrste *homo sapiens*, npr. v zloglasni obliki nacistične »končne rešitve« (*Endlösung*) nadležnega judovskega vprašanja. Namen rasizma ni izključitev, ampak vključitev podljudi na način, ki omogoča njihovo strukturalno podrejenost, učinkovito nadzorovanje, kronično krotkost, ekonomsko izkoriščanje (in *eo ipso* čim višji življenjski standard nadljudi) in morebitno uporabo v nevhvaležni vlogi priročnih politično ali moralno grešnih kozlov. No, po drugi strani pa rasistična očala pomagajo civilizacijsko naprednejšim, ali še kako drugače boljšim ljudem, da si ne ženejo (preveč)

¹³ To od posameznika terja, da iztisne iz sebe vse, kar more: vse boljše (v smislu tržne novocljivosti), še pogosteje pa vse najslabše, vključno z zadostno otrdelostjo srca ali emocionalno imunostjo do stisk tekmecev, poražencev in izločencev. A po drugi strani gre tu pretežno zgolj za okrepitev sebičnosti, ki je normalna in racionalna drža ekonomskega človeka, ki deluje v družbenozgodovinsko formatiranem kostumu pravnega subjekta, tj. politično zavarovanega lastnika tega, kar je njegovo. V tej vlogi si lastnik delovne sile običajno prizadeva to svoje blago prodati čim dražje (in kot potrošnik kupovati čim ceneje), kar pomeni bodisi maksimizacijo dohodka za določeno količino dela bodisi minimalizacijo količine dela za dani dohodek (Lebowitz, 2014: 62–63). Še drugače rečeno, za svojo dejavnost zahteva ekvivalent, ki ustreza njegovemu prispevku: »Daj mi tisto, kar hočem jaz, če želiš dobiti to, kar hočeš ti« (ali: »Če mi ne daš tega, kar potrebujem, boš tudi ti ostal brez tistega, kar hočeš od mene«). *Quid pro quo* – to je navsezadnje srž buržoazne pravice in glavni princip civilne družbe. Da bi zadovoljeval svoje potrebe, moram zadovoljevati potrebe drugih: svoj produkt moram na trgu pretvoriti v denar, ki mi daje moč nad dejavnostmi drugih in me posredno povezuje z družbo medsebojno bolj ali manj ravnodušnih, racionalno ohlajenih računarjev lastnih koristi ali interesov. Na kratko: vsakdo naj bo drugim in sebi zgolj sredstvo.

k srcu, če jim naključno priplavajo pred oči prizori takšnega ali drugačnega nasilja (o, in celo viktimizacij katastrofičnih razsežnosti), ki ga doživljajo bolj primitivna, zaostala, nesposobna, nepodjetna, lenobna, neizobražena, nekonkurenčna ali nasploh nezadostno kultivirana človeška bitja. Njihovo umiranje, bolezn, pomanjkanje, poniževanje, životarjenje (npr. v begunskih taboriščih ali barakarskih naseljih), živinsko garanje v nemogočih razmerah, podcenjene služabniške usluge in še vrsto drugih tegob je mogoče z enim zamahom bodisi odmisлити bodisi pomirjujoče interpretirati kot morda resda obžalovanja vredno, a očitno neizogibno obstransko škodo družbenozgodovinskega razvoja. Vsem pač ne more iti dobro, zakaj takšno je žal tostransko življenje: če hočemo, da so eni zgoraj, morajo biti drugi spodaj, tanka privilegirana manjšina na vrhu predpostavlja nepreštevno množico zlahka pogrešljivih bednikov na dnu socialnoekonomske piramide.

3 Odvečni, izključeni in vključeni: kdo je bolj nevaren?

Ljudi, ki se prerivajo na tem dodobra izropanem in opuštošenem planetu, je veliko,¹⁴ pravzaprav – če zapišemo najtr-

¹⁴ Opozoriti velja, da so znali ljudje v veliki večini časa, ki so ga preživeli na tem planetu, pametno uravnavati svojo reprodukcijo. Ryan in Jethá (2013: 159–162) opozarjata, da se predzgodovinski ljudje nikakor niso razmnoževali v zajčjem, »nebrzdanem« slogu. Rast prebivalstva v predzgodovinskih časih – v, kot kaže, prvi in zadnji »zlati« dobi človeštva – je ocenjena na manj kakor 0,001 odstotka letno. V dolgih tisočletjih pred razmahom poljedelstva in živinoreje (v obdobju, ki obsega 95 odstotkov časa človeškega obstoja na zemeljski obli) število ljudi verjetno nikoli ni preseglo milijona, kar implicira, da se našim davnim prednikom, povezanim v kooperativne skupnosti, v deviškem in s hrano bogatem okolju ni bilo treba tepsti za drobtinice. Prebivalstvo se je začelo občutneje povečevati šele z razvojem poljedelskih skupnosti (vzporedno s tem pa se je razbohotil še cel kup drugih težav, npr. revščina, lakota, razredne neenakosti, suženjstvo, vojskovanje, krčenje naravnih virov, tekmovalnost, zasebna lastnina, ljubosumje, oblastna hierarhija, poslabšan položaj žensk, smrtonosne bolezni, ki so se na ljudi prenašale z udomačenih živali in tako naprej). No, ključni razlog, sprožilec novoveške (sprva evropske in nato globalne) populacijske eksplozije je bilo pomanjkanje delovne sile (zaradi hudega poslabševanja letin približno od leta 1300 in pogubna kuga v obdobju 1348–1352), začinjeno s tlačanskimi upori, ki je motiviralo vladajoče razrede (cerkvene in posvetne fevdalce), da so začeli to težavo odpravljati z načrtno politiko, ki je obsegala: (a) mučenje in pobijanje modrih žensk (strokovnjakinj za uravnavanje rojstev); (b) teroristične kazenske zakone, ki so prepovedali tradicionalne oblike nadzorovanja reprodukcije (kontracepcijo, ojalovitev, splav in detemor) in mnoge državno »nekoristne« (zgolj uživanju namenjene) spolne prakse; (c) sistematično ideološko in propagandno masažo, ki je bila najprej pretežno religiozna, pozneje (od 19. stoletja dalje) pa tudi znanstveno in medicinsko blagoslovljena (Heinsohn in Steiger, 1993: 65–181).

še, celo zlo(bno) oceno – preveč, in to v več ozirih. Omenimo vsaj nekatere. Prvič, preveč jih je za formalno kapitalistično gospodarstvo, kar postane hipoma očitno, če že bežno preletimo podatke o brezposelnih. A iz teh trpkih številčk vseeno ne moremo stakati kritike kapitalizma, saj temeljni smoter tega družbenoekonomskega sistema ni ustvarjanje ali ohranjanje delovnih mest (niti skrb za splošno blaginjo, individualne blaginje ali varovanje nečloveške narave¹⁵). Po drugi strani pa polna zaposlenost, ki je bila v povojnem obdobju cilj keynesovske državne politike, za vladajoče nikakor ni blagoslov, saj jim prinaša kup resnih preglavic, npr. zato, ker zmanjšuje strah prodajalcev delovne sile pred ekonomskimi sankcijami, to pa prej ali slej omaje tudi avtoriteto kapitalističnih šefov (kar se je – v obliki povečane delavske bojevitosti, radikalizacije zahtev in zavračanja mezdnega industrijskega dela – jasno pokazalo v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (Bembič, 2012: 45–49)). In ne pozabimo, da je mogoče tudi člane rezervne armade in odvečnega ali »presežnega« delo človeštva dobičkonosno izkoriščati, zlasti v čedalje obsežnejšem neformalnem sektorju in kriminalni ekonomiji.¹⁶ Uporabiti in

po potrebi žrtvovati jih je mogoče tudi kot delavce v neposredni proizvodnji fizičnega nasilja, npr. v oboroženih spopadih med etničnimi ali verskimi skupinami. Drugič, ljudi je preveč tudi v perspektivi vabljivo barvitih upodobitev načina (dobrega ali najboljšega) življenja, ki šteje kot ultimativna potrditev posameznikove, družinske ali nacionalne uspešnosti. Težava ni le v tem, da imajo tovrstne aspiracije (npr. hrepenenja po sanjskih, statusno najzgovornejših dobrinah) neizprosno omejitve v naravnih virih, objektivnih zmožnostih produkcijskega aparata ali obstoječi, pravno in politično (represivno, propagandno in ideološko) zacementirani razdelitvi gmotnega bogastva in dohodkov. Upoštevati je treba, da »demokratizacija« posedovanja in uporabljanja najbolj zaželenih nagrad neredko privede do poslabšanja splošne kakovosti življenja, še huje pa je najbrž to, da te reči (»mračni predmeti pozelejnja«) zaradi »vulgarizacije« izgubijo svoj poglavitni čar: niso več luksuz, ampak nekaj, kar spada po novem štetju v obvezni repertoar normalnih rekvizitov za igranje vlog v vsakdanjih praksah. Tretjič, ljudi je videti preveč tudi v za zdaj še zelo (ali, v črnogledi optiki, morda vse bolj) bledikavi luči premislekov o oblikovanju neke boljše politične in ekonomske ureditve. Ni namreč nobena skrivnost, da se vzporedno s povečevanjem števila ljudi zaostrujeta težavnost in konfliktnost njihovega kolektivnega organiziranja, nadzorovanja in usmerjanja, in to še toliko bolj v razmerah, ki jih označujejo socialna razdrobljenost, kulturna raznolikost, morje interesnih nasprotij in tlečih zamer, pregreta pričakovanja, do neba in čez nagrmadena nezadovoljstva, vnebovzetje stare levice, nemoč njene nove dedinje ... Četrtrič, odveč so ljudje, ki imajo to smolo, da prebivajo na območjih, ki so se jih kanile prilastiti korporacije (z vehementno podporo podkupljenih državnih funkcionarjev), sploh če se upirajo neizbežnemu družbenoekonomskemu napredku, zaradi česar jim je treba nerazumno trmo izbiti iz glave z neizprosno policijsko-vojaško silo.¹⁷

¹⁵ Edini zveličavni smoter kapitalistične ekonomije je produkcija absolutne ali relativne presežne vrednosti. Prodajalci delovne sile in naravni viri so zgolj sredstvo v tej brezmejni gonji za čim večjimi profiti, kar pa ne izvira le iz »nenasitne pohlepnosti« zasebnih lastnikov produkcijskih sredstev (ali »fungirajočih kapitalistov«, ki dejansko organizirajo izkoriščanje in upravljajo podjetja), marveč tudi iz grožnje propada, ki doleti nekonkurenčne podjetnike. Lebowitz (2014: 5) poudarja, da je sprevržen značaj kapitalističnega sistema, v katerem je širjenje in oženje produkcije odvisno od višine profitne stopnje, najjasneje razkrije v kriznem času: »Ko kapitalisti ne morejo služiti denarja, zaustavijo produkcijo in pri tem ne upoštevajo človeških potreb. Rezultat je kombinacija nezaposlenih delavcev, neuporabljenih produkcijskih zmogljivosti, virov in ljudi, katerih potrebe niso zadovoljene. Zakaj je tako? Preprosto zato, ker ravnati drugače ne bi bilo dovolj dobičkonosno za tiste, ki so lastniki produkcijskih sredstev.« A videti je, da se kapitalizem, ki sicer ni zgodovinsko edini način produkcije (in razrednega izkoriščanja), ki ga označuje nelagodno sožitje bogastva in revščine, že iz strukturnih razlogov ne more izogniti hudim motnjam v ekonomski reprodukciji družbe, saj izvirajo njegove krize iz težnje k hiperprodukciji blaga (glede na plačilno sposobno povpraševanje) in hiperakumulacije kapitala (katerega vrednost se ne povečuje več ali vsaj ne dovolj). Kriza, ki torej nastane zaradi presežka (in ne pomanjkanja) proizvedenih dobrin, ki jih ni mogoče prodati (a ne zaradi nezadostnih potreb), je izredno uničujoč proces, vseeno pa je zdravilna za kapitalistični sistem kot celoto, saj škoda, ki jo utrpijo družbeno bogastvo in ljudje (npr. znižanje mezd, uničenje nedobičkonosnih podjetij in razvrednotenje še delujočega kapitala), ponovno ustvari pogoje za njegov razmah (Heinrich, 2013: 183–190).

¹⁶ Davis (2009: 224–254) podrobno opiše neformalno delo, ki je »osvobojeno« formalnih pogodb, pravic, predpisov in pogajalske moči, in nasploh bedne usode presežnega človeštva v boju za preživetje, ter ugotavlja, da šteje globalna neformalna delovna sila približno milijardo ljudi in je doslej najhitreje povečujoči se

razred na Zemlji. Samo v Latinski Ameriki zaposluje neformalna ekonomija 57 odstotkov osiromašene delovne sile (in zagotavlja štiri od petih novih »delovnih mest«).

¹⁷ Roy (2015: 15–26) opozarja na nasilje – izsiljevanje, požiganje, posiljevanje, pretepanje in ubijanje –, s katerim so oborožena policija, vojska (kopenske in letalske sile), paravojaške enote in samooklicane milice (očistile območja, na katerih so živeli ljudje, ki so postali ovira »ustvarjanju investitorjem prijaznega okolja« in *eo ipso* tudi družbenoekonomskemu napredku Indije, te ogromne države z 1,2 milijarde prebivalcev, od katerih ima sto najpremožnejših v lasti bogastvo, ki je enako četrtini tamkajšnjega BDP. Pomembno je, da ta vojaški »konflikt nizke intenzivnosti«, ki izvira iz volčje lakote korporacij po prilaščanju zemlje in njenih bogastev, večinoma ne vznemirja 300 milijonov pripadnikov novega indijskega srednjega sloja, ki so ga spočele »reformne« mednarodnega denarnega sklada in ki spokojno živi v senci duhov 250.000 preza-dolženih kmetov, ki so naredili samomor, in z 800 milijoni revežev, ki so jim vzeli vse, da bi naredili prostor za uspešneže (očitno je, da nedotakljivost zasebne lastnine ne velja za reveže).

Postmoderna družba je pogosto – in praviloma v primerjavi s svojo industrijsko (»fordistično«) predhodnico – opisana kot izključujoča. Oznaka ni neutemeljena. Ne nanaša se samo na izredno razbohoteno populacijo v javnih in zasebnih zaporih in drugih formalnih ali neformalnih karceralnih institucijah (Bučar Ručman, 2014: 138–158; Wacquant, 2008: 70–83). Dovolj očitno je namreč, da je vse več ljudi izločenih iz sfere relativno varnih zaposlitev in zagotovljenih ali vsaj *de iure* razglašanih državljskih in človekovih pravic, predvsem pa iz tistih življenjskih oblik, ki niso dojeite in obravnavane kot ponižujoče, sramotne, nečastne ali nedostojne. In še huje, izključnost se vse pogosteje interpretira kot inherentna lastnost presežnega ali odvečnega posameznika, ki socialno eksistira le še kot neprijeten iztrebek vrtoglavega tehnološkega napredka (ali opotekajočega se profitno usmerjenega gospodarstva), ki v galopu zmanjšuje potrebo po človeški delovni sili (celo ne glede na patetično izumljanje vsakovrstnih nesmiselnih, nepotrebnih ali naravnost škodljivih zaposlitev). Ko gre za ljudi, ki jih kapitalistični sistem ne potrebuje več v nikakršni koristni vlogi, je beseda »izključitev« najbrž še premila, preveč prizanesljiva. Morda je tudi rahlo zavajajoča, saj so navsezadnje tudi absolutno in relativno izključeni reveži še vedno del »našega« sveta, čeprav previdno shranjeni v njegovih (ne)človeških odlagališčih. Ampak že samo to, da obstajajo (in se razmnožujejo), je za privilegirane segmente prebivalstva nezanemarljiva varnostna grožnja. Kaj, če se zgodi vrnitev odpisanih, potlačenih iz kolektivne zavesti zadovoljne večine ter izrinjenih daleč stran od upehanih oči in otrdelih src stanovalcev v višjih nadstropjih družbene stavbe? Kaj, če množično zapustijo svoja bedna prebivališča? Kaj, če bodo iztegnili svoje nesnažne tace po premoženju, ki ni njihova last(nina)? Kaj, če bodo, meni nič in niti tebi nič, vdrli v prazna stanovanja ali, zločin vseh zločinov, zasedli bogataške vile in graščine? Kaj, če bodo kar tako, brez denarnega plačila, pograbili dobrine, ki jih vztrajno zapeljujejo v ličnih izložbah in vablivo nagovarjajo z natrpanih trgovskih polic? Kaj, če jih ne bodo zaustavili niti pomirljivo tolažilni nasveti nevladnih organizacij¹⁸ niti vidno nasilna roka državnih in zaseb-

¹⁸ Roy (2015: 42–49) opozarja na pogosto prezrto ali vsaj zamolčano nadzorstveno delovanje nevladnih organizacij (NVO), ki jih financirajo korporacije ali njihove fundacije. In ki, oborožene z milijardami, dobrimi nameni in neoliberalno propagando, spreobračajo potencialne revolucionarje v plačane aktiviste, s finančnimi injekcijami odvrtačajo umetnike in intelektualce od radikalnih idej v sistemsko neproblematični diskurz o multikulturalnosti, identitetnih politik, strpnosti, enakosti spolov, razvoja skupnosti, človekovih pravic, pravne države, svobodnega podjetništva in dobrega vladanja. Roy (2015: 42–49) ocenjuje, da je bilo financiranje, podkleteno s popredalčkanjem in specialistično strokovno obravnavo družbenih problemov, neprimerno bolj uspešno pri drobljenju solidarnosti kakor represija. Pri krotanju naraščajočega nemira in udomačevanju grozeče »moči ljudstva« pa imajo pomembno vlogo prav NVO, ti nezakonski otroci vsiljenega »strukturnega prilagajanja«: »Po-

nih varuhov reda in zakonitosti? No, za zdaj so stvari še »pod kontrolo«. Kar pa vsekakor ne velja za hobbessovsko džunglo, ki se razpira okrog samoobrambno zaplombiranih območij relativne blaginje in še toliko bolj skrbno obzidanih zlatih zaporov, ki gostijo najpremožnejši drobci človeštva. A komu je za to zares mar? Naj bedniki počnejo, kar jih je volja, dokler to ostane med njimi. Res pa je, da se ne ve, kaj bo prinesel (po) jutrišnji dan. A to v kulturnem kontekstu »večne sedanjosti«, usmerjenosti na »tukaj in zdaj« (*carpe diem*) najbrž ni pretirano problematično. Bolj nadležno je le to, da vse več za zdaj še vključenih tesnobno sluti, da jih nič zares oprijemljivega ne varuje pred ponižujočo preselitvijo v stigmatizirani razred družbenoekonomskega viška, v obstransko škodo morda že naslednjega sunka ekonomske krize ali nove etape racionalizacije, krčenja ali modernizacije.

Izključevanje, ki ga spremlja bolj ali manj ponotranjena vključenost v normativni režim splošno sprejetih statusnih meril (»vrednot«), je za človeško bitje najbrž še dosti bolj mučno (neredko tudi popolnoma nevzdržno) kakor »golo« pomanjkanje, saj se zdi, da se boleče zajeda prav v srčiko njegove motivacije, namreč v težnjo po medosebnem priznanju.¹⁹ Položaj pa je še posebej vnetljiv, ker se v postmoderni kulturi erotične težnje (po posedovanju in uživanju manjkajočih, poželenja ali ljubezni vrednih objektov) in timotični vzgibi v marsičem prekrivajo ali prežemajo. Če poenostavimo: erotična uspešnost je kraljevska pot do njene v splošnem še

sejane so kot vozli na centralnem živčnem sistemu, ki predstavlja poti, po katerih tečejo globalne finance. Delujejo kot prenašalke, sprejemnice, blažilke, pozorne so na vsak impulz in skrbijo, da ne »vzmemirjajo« vlad svojih držav gostiteljic. [...] Nehote (včasih pa tudi hote) služijo kot prisluškovalnice, njihova poročila in delavnice ter druge misijonarske dejavnosti posredujejo podatke vse bolj agresivnim sistemom nadzora čedalje bolj brezčutnih držav. Več, kot je na kakšnem območju težav, več je tam NVO.«

¹⁹ Bauer (2008: 28–57) opozarja, da je jedro naše motivacije osredotočeno na medčloveško priznanje, spoštovanje in pozornost. Na podlagi rezultatov novejših psiholoških in nevrobioloških raziskav poudarja, da človekovih motivacijskih sistemov nič ne aktivira bolj kakor želja, da je opažen, da je dojet kot osebnost, da se potrdi pred soljudmi (in pred samim sabo), da dobi priznanje, da doživi pozitivno pozornost in da izkusi ljubezen. Kar pomeni, da so naši »socialni možgani« vselej že usmerjeni na pridobivanje in ohranjanje uspešnih odnosov z drugimi in na sodelovanje. Tovrstna prizadevanja so celo pomembnejša od tega, čemur rečemo nagon po samoohranitvi. Če so frustrirana, nastopijo težave, npr. aktivacija stresnih sistemov, zvišanje krvnega tlaka, zdravstvene težave ali čustvene bolečine (*social pains*, ki jih možgani komaj razlikujejo od *physical pains*). Posameznik, ki ga drugi ne sprejemajo, ki je socialno izoliran (izključen), ki se ne more integrirati v skupnost ali ki mu grozi izguba pomembnega medosebnega odnosa, postane pogosto razdražljiv, jezen, besen, sovražen in agresiven (če se njegova reakcija ne utopi v žalosti in depresiji): *if you can't join them, beat them.*

privlačnejše timotične družice. Z drugimi besedami: ljubeče posedovanje »pravih«, čim bolj prestižnih reči dokaj zanesljivo odpre vrata naklonjenosti, ugledu, občudovanju in podobnim pozitivnim čustvenim odzivom pomembnih in nepomembnih drugih (vključno z zavistjo, ki je v tovrstnih primerih zaželeno ali je neredko celo cilj posameznikovega prizadevanja). Kaj potemtakem preostane poražencem, torej velikanski večini v glavnem brezimnih, nevidnih, nezanimivih, plebejskih človeških bitij? No, izbor, ki jih imajo na voljo, je vendarle kar nekaj. Recimo: (a) realistično sprijaznjevanje z grenko usodo (»tako pač je, bogpomagaj«), ki ga je treba po potrebi opremiti še z odganjanjem nadležnih misli o lastni odgovornosti za kronično ali akutno neuspešnost (»nisem se dovolj potrudil«, »moje ključne odločitve so bile napačne«, »le zakaj me prej ni srečala pamet«); (b) odganjanje »ontološke negotovosti« (zoprnih občutij okrnjene varnosti, trdnosti ali normalnosti osebne eksistence) z okrepljeno predanostjo vrednotam iz nostalgичno obarvanih »dobrih starih časov«, npr. v obliki kičastega, cenenege tradicionalizma ali nepopustljivega posnemanja zamišljenih podob konvencionalnosti; (c) uporaba zakonitih ali nezakonitih pomagal, ki učinkujejo bodisi eforično bodisi anestetično, namreč tako, da posameznika naredijo bolj ali manj neobčutljivega za življenje, iz katerega so izpuhteli upanje na boljši jutri, smiselnost ali cilji, za katere se je vredno potruditi; (č) iskanje užitka ali zadoščenja v tipično transgresivnih dejavnostih, ki so zanimive ravno zato, ker so prepovedane in ker pri soljudih izzivajo strah, tesnobo, jezo ali ogorčenje, včasih pa tudi prikrito občudovanje (»madona, ta si pa upa«); (d) vsaj na videz nihilistično nasilje, usmerjeno zoper človeške ali nečloveške objekte (npr. v vandalsko uničevanje javnih ali zasebnih dobrin, katerih »krivda« je v tem, da še delujejo, ali pa so problematične zato, ker so v maščevalnih očeh storilcev dojete kot abstraktno materialno znamenje zatiralskega »sistema«, krivične »družbe« ali nasilne »države«); (e) bolj ali manj nepopustljivo sodelovanje v čudodelnih pridobitniških praksah, predvsem v izredno razširjenih in priljubljenih igrah na srečo (»kdo ve, morda pa sem vendarle rojen pod srečno zvezdo«); (f) resnejše pridobitno (in v tem oziru pretežno instrumentalno) ukvarjanje s kriminalom. In to še ni vse. Obstajajo še druge dokaj priročne rešitve za nepreštevne množice večjih in manjših poražencev, in to ne le tiste, ki so začasno ali trajno izključeni iz kapitalističnih »iger brez meja«, marveč tudi za one (neprimerno številnejše), katerih krhka, prožna ali negotova in pogosto boleče naporna in stresna vključenost v ekonomske in družinske strukture je zlepljena s herojsko potrpežljivostjo, delavnostjo, varčnostjo, skromnostjo ter zmožnostmi za samoobvladovanje, samoponiževanje, kameleonsko prilagajanje spreminjajočim se normativnim pričakovanjem in strpno prebavljanje drobnih, a vztrajno ponavljajočih se problemov ali izzivov. Skrhano ali ogroženo (samo)spoštovanje si je mogoče okrepiti s privzemom identitete (ali subjektivne pozicije), ki temelji na zlahka

dosegljivih danostih, npr. na biološkem spolu, etnični ali nacionalni pripadnosti, rasi ali veri. Za ilustracijo: posameznik se oprime svoje (»mačistično« ali »erekcijsko«) potencirane, a vseeno ogrožene ali frustrirane moškosti (kot faličnega podaljška sicer precej samosvojega penisa), ki jo je kajpak mogoče manifestirati v različnih in v praksi pogosto spojenih figurah, kot so denimo: (a) huliganski navijač;²⁰ (b) desničarsko kostumirani pretepač, neizprosni sovražnik prezira vrednih homoseksualcev, ciganov, nedomoljubnih levičarjev, poženščenih intelektualcev in odurne tujerodne golazni; (c) državno verificirani ali versko blagoslovljeni bojevnik za to-ali onostransko »sveto stvar«; (č) *tough* guy, posuroveli »ulični aristokrat«, ki sam ali še raje v skupini z epizodičnim nasiljem ali nadlegovanjem šibkejših zbujajo strah in trepet v lokalnem ali vrstniškem okolju; (d) okoreli varuh seksističnega izročila (patriarhalni dinosaver), ki je pripravljen tudi s fizično silo opominjati svojo partnerko, da se je še vedno priporočljivo s ponižno ubogljivostjo oprijemati svojega »nežnega« ali »šibkega« spola, ki mu je narava v večni dar poklonila vlogo zveste partnerke, požrtvovalne matere in skrbne gospodinje. To, da črpaš ponos iz pripadnosti boljši »rasi« ali narodu, je še preprostejše. Zadostuje, da npr. sporadično opičje poskakuješ (»kdo ne skače ...«), pomahaš z nacionalnimi ali folklornimi emblemi, potnim ali rojstnim listom ali preveriš barvo kože. To, da staviš na pravo vero, terja za spoznanje več truda ali, če ne gre drugače, vsaj kamuflaže, mimikrije ali hipokrizije.

V redu, a videti je, da posamezniki, ki jih najeda postmoderna različica Tantalovih muk, pogosto krpajo, šivajo in loščijo svoje všečne ali vsaj znosne samopodobe tudi na bolj posredne (»delegatske«), navidezno manj problematične načine, ki pa so v pomnoženi in normalizirani obliki vendarle nepogrešljivi motor ekonomskega, političnega in pravnega nasilja. Shematično je mogoče tovrstne taktike vzpostavljati in ohranjanja (morda iluzornih) predstav in občutij veličine, vzvišenosti, pomembnosti ali vrednosti razkosati v tri skupine, in sicer glede na to, ali je osrednje pomagalo: (a) erotična vez s pametnimi, zmogljivimi, modnimi ali vsaj dobro delujočimi stvarmi (npr. z avtomobilom, telefonom, računalnikom, športnimi copati ali kosom *fancy* oblačila); (b) imaginarno napenjanje ali podaljševanje jaza s čaščenjem te ali one idealizirane zvezdniške ikone,²¹ zemeljskega ljud-

²⁰ Za analizo »nihilističnega« nasilja mladih navijačev, ki je pogosto »absurdno« (ker ne služi ničemu, nobenemu jasnemu cilju, razen uživanju v ekscesu, odganjanju dolgočasia, zasmehovanju žrtev, nenadzorovanem prekoračevanju samega sebe in orgijaški okrutnosti ali posurovelosti), obredno ponavljajoče se, rutinsko, načrtovano in vpeto v razburjeno množico (Galimberti, 2010: 116–118).

²¹ Za analizo precej razširjene obsedenosti z zvezdnostvom v »kulturi narcizma«, v luči katere sta v družbi le dve kategoriji ljudi, namreč uspešni (npr. slavni, bogati, lepi) in neuspešni, povprečni, neopaženi ali poraženi (Lasch, 2012: 107–110).

skega božanstva, medijsko ožarjenega člana nacionalne ali globalne *powerless elite*, npr. zmagovalnega športnika (ki posrečeno uteleša postmoderni ideal finančno podkletenega uspeha, ki je plod naravnega talenta, trdega urjenja, napetega tekmovanja, igrivega dela in navsezadnje vsaj kančka srečnih naključij); (c) užitek v aktivni ali pasivni podpori avtoritarnim strankam ali voditeljem in v četudi le televizijsko distanciranemu opazovanju diskriminiranja, trpinčenja, zatiranja, sramotjenja, poniževanja in (formalnega ali neformalnega) kaznovanja parazitov, škodljivcev, bremen, izmečkov, perverznejšev, pritepencev in drugih npravnih ali celo nenaravnih pošasti. Oglejmo si nekaj primerov. Kriminalci so že tradicionalno najprimernejši objekt za sproščanje maščevalnih teženj (in detergent za čiščenje lastne moralne vrednosti). Ker so vrhnji hudodelci z veliko začetnico večinoma imuni za kazenske sankcije (sorazmerne teži škode, ki jo imajo na vesti), je zato toliko večja skušnjava, da se ogorčenje prevale na one spodaj (ki pa so v zadnjem času videti čedalje močnejši in predrznejši, ne le do žrtev, ampak tudi v razmerju do agentov kazenskopravnega aparata). V tem ni nič pretresljivo novega. Zanimivejši so pojavi, ki pronicajo iz hibridne postmoderne kulture, zlasti iz nelagodne koeksistence novega liberalizma in novega konservativizma. Prvi namreč zagovarja strpnost, celo odprtost do različnosti (»vsi drugačni, vsi enakopravni«) in načeloma pragmatični (»nedramatični«) odnos do kriminalnih tveganj, npr. situacijsko (čedalje pogosteje tehnološko podprto) preventivo in politiko zmanjševanja škode, vezane na uživanje prepovedanih (vse bolj pa tudi dovoljenih) drog. Drugi pa je bolj zagret za represivnejšo kaznovano politiko (»zapori učinkujejo«) in nekompromisno nadaljevanje vojne proti mamilom. To, kar vseeno združuje ta dva ideološko tokova, je povečana nestrpnost do vsega, kar je mogoče opremiti z etiketo tveganosti ali nevarnosti. Najbolj se razlikujeta v tem, kaj je zanj žarišče ključnih problemov. Nove konservativce še posebej skrbi razkroj tradicionalnih vrednot (oziroma praks), npr. jedrne družine, zakonske zveze, »svetosti« življenja, patriarhalno dizajniranih spolnih vlog in morale, ki izhaja iz vnaprejšnjega seznama deviantnih ali nenaravnih erotičnih aktivnosti, patriotizma in cerkvene avtoritete. Zanje so najhujši grešniki npr. geji, ki se hočejo izenačiti s heteroseksualnimi pari, feministke ali emancipirane ženske (ki, denimo, nimajo ali nočejo imeti otrok, ki jih bolj zanima poklicna kariera ali nasploh svobodnejši življenjski slog kakor gradnja družinske celice, ki ne skoparijo s svojimi spolnimi organi ali ljubezenskimi čustvi, ki se ne obotavljajo narediti splava in torej usmrtiti nedolžnega pripadnika vrste *homo sapiens*, ki ...), kozmopolitski ali internacionalistično (in celo nacionalistično) usmerjeni socialisti (za vsak slučaj ožigosani kot »komunisti«), nezmerni hedonisti, vsakršni pankrti in dediči kulturne revolucije v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja ter tujerodni pritepeni. V neoliberalni perspektivi so najbolj moteči posamezniki, ki se hote (ali tudi nehote,

torej po sili neugodnih okoliščin) odmikajo od idealnega subjekta (»ekonomskega človeka«), ki je podjeten, preračunljiv (= instrumentalno racionalen), samoiniciativen, kreativen (zmožen speljati svoje pridobitniške nakane *out of the box*), konkurenčen, aktiven, prožen, mobilan, delaven, vztrajen, mladostniško energičen, samostojen (neodvisen od pomoči drugih osebi in celo alergičen na nedopustno darežljivost socialne države), oportunističen (nenehno na preži za novimi poslovnimi priložnostmi in kariernimi izzivi), zmerno ali realistično ciničen (»celo Bog je ustvaril brado najprej sebi«) ter iskreno predan pozitivnemu razmišljanju, individualnemu prevzemanju tveganj, permanentnemu, dosmrtnemu »izobraževanju« (tj. razvijanju tržno relevantnih kompetenc), »kulturni projekta« in zdravemu načinu življenja (pravilni prehrani in redni telesni vadbi, npr. teku ali kolesarjenju). Konservativci in liberalci se vendarle zopet srečajo v nekaterih pomenljivih točkah, npr. pri obsojanju lenuhov in vseh drugih prisklednikov,²² ki se redijo (ali, še huje, nesramno uživajo) na račun trdega dela in odrekovanja marljivih in odgovornih davkoplačevalcev ali katerih neproduktivne ali celo neposredno škodljive eksistence predstavljajo čedalje neznosnejše breme za nacionalno državo in kapitalistična gospodarstva v njenem družnem, solidarnem prizadevanju (mobilizaciji vseh razpoložljivih, budnih in dremajočih »človeških virov«) za ohranjanje in izboljševanje konkurenčnosti na svetovnih trgih. Poleg tega se pogosto poenotijo v prepričanju, da je treba prednostno poskrbeti za blaginjo in interese »naših zlatih« otrok (saj je konec koncev prav njim, njihovemu čim lepšemu jutrišnjemu dnevu, posvečen zdajšnji produktivni in kompetitivni cirkus

²² Že na prvi pogled je bizarno, da se preganjanje »lenuhov« stopnjuje celo v času, ko je po zaslugi znanstvenofantastičnega tehnološkega napredka in občutno povečane produktivnosti potrebno čedalje manj človeškega dela: »V naši družbi ni pravice do lenobe« (G. Schröder, v Cohen, 2011: 6). Toda pomislimo na povečane obremenitve in pritiske, ki se lepijo na delavce, od katerih se pričakuje prilagodljivost (v razmerju do nepredvidljivega ali muhavo povpraševanja in tehničnih uporabnikov, ki zahtevajo kar najboljšo storitev ob »pravem« ali v najkrajšem času), dirkaško odzivnost, odgovorno izrabo vseh zmožnosti za povečanje storilnosti, avtonomnost (izkoriščanje in trpinčenje samega sebe v lastni režiji), večopravilnost, nepretrgano opravljanje nalog (brez nekoristnega mirovanja ali zapravljanja »delodajalčevega časa«) in tako dalje (Cohen, 2011: 6–13). To, da si vključen (čeprav negotovo ali začasno), je seveda nagrada, ki ima visoko ceno, npr. fizično ali psihično utrujenost, stresne reakcije, živčnost, duševne napetosti ali motnje, zdravstvene težave, estetske deformacije telesa, ponižujočo servilnost, pomanjkanje prostega časa (ali celo spanca) ... V tej luči ne preseneča široka podpora novi socialni politiki, katere cilj je odgnati ljudi s socialne podpore na trg delovne sile, »to move people from welfare to work« (W. J. Clinton, v Lessenich, 2015: 97), ki zatorej brezposelne (reveže, ki prejemajo podporo, a so zmožni delati) spodbuja in sili, da si odgovorno, samoiniciativno in aktivno prizadevajo za pridobitev zaposljivosti in čim hitrejšo vključitev v pridobitne dejavnosti (Lessenich, 2015: 97–121).

odraslih in razumnih ljudi), in sicer ne le tako, da se jih napolni s čim izdatnejšimi odmerki »človeškega kapitala«, marveč tudi ali predvsem tako, da se jih zavaruje pred pedofili, njihovimi lastnimi spolnimi igrami in eksperimenti (za kaj takega pač še niso emocionalno zreli), pornografijo,²³ alkoholom, cigaretami in drugimi mamili, kadilci, ki jih pasivno zastrupljajo, prestrogimi ali pristranskimi učitelji, vrstniškimi nadlegovalci in nasilneži, ugrabitelji ... Ne ščitijo pa jih seveda tudi pred krnjenjem njihove (za zaskrbljene starše pretirano tvegane) svobode, ekonomsko propagando, indoktrinacijo v okviru izobraževalnega ideološkega aparata, avtomobilizmom, profitno in konkurenčno ekonomijo (ter specifično kapitalistično ideologijo), ekološkim opustošenjem, militarizmom, tržnim fundamentalizmom, socialnim šovinizmom, medijskim poneumljanjem ... Vse ima pač svoje meje.

4 Sklepna pripomba o varnostnem imperativu

Varnost je pogosto prikazana kot osrednja ali vsaj vrhunska postmoderna vrednota in hkrati skrajno zožena sfera, v kateri si prizadeva oslABLJENA država ohraniti vsaj zadnje preostanke izgubljene legitimnosti (Hirsch, 2014: 193–213). Kar je že na prvi pogled nenavadno, saj je stanje, v katerem je posameznik objektivno in subjektivno varen, pravzaprav le eden od pogojev (skupaj s svobodo) za doseganje zaželenih ciljev, udejanjanje smiselnih projektov ali vodenje avtonomno izbrane eksistence. Obsedenost z varnostjo doživlja tudi kritike in pomisleke, ki izraščajo iz nelagodja pred porajanjem avtoritarne, nadzorstvene države Orwellove sorte. Ta v imenu preprečevanja ali omejevanja baje vseprisotnih kriminalnih in terorističnih tveganj ter opremljena z vedno bolj izpopolnjenimi (»naprednimi« ali »pametnimi«) tehnološkimi čudeši in s strokovno pomočjo zasebnih pogodbenih partnerjev vse bolj redči zasebnost, svoboščine in neredko celo »človekove pravice« svojih preplašenih ali zaskrbljenih podanikov. Toda ob tem ne smemo prezreti, da širjenje in poglobljanje državne kontrole vseeno ni ovira za izredno razširjene – in že zato vse prej kot dosledno sankcionirane – kršitve veljavnih

pravil, vključno z najškodljivejšimi oblikami protipravnega pridobitništva (ki so praviloma ignorirane, nevtralizirane ali normalizirane). In videti je, da dozdevna ali dejanska krepitev represivnega aparata, ki je vse bolj prepuščen samemu sebi (odlepljen od neformalnih struktur odzivanja na kriminalne pojave) in v zadnji instanci odvisen od dobre volje slabo plačanih in nasploh precej obremenjenih najbolj vidnih rok državnih organov (delavcev v neposredni proizvodnji reda in zakonitosti), nikakor ni odrešilno zdravilo za posplošeno in s tesnobo naphano negotovost. Predvsem je treba upoštevati, da ključni vir totalitarnih tendenc ni oslABLJENA »konkurenčna« država, eksistenčno odvisna od zdravja zasebnega gospodarstva, marveč kapitalistična »civilna« družba, ki stremi k celosti podreditvi »ekonomskega človeka« (prodajalca delovne sile in nakupovalca komercialnega blaga) ter njegovi vključitvi v heteronomni režim dela in trošenja. Nemara je dobro ravno v tej luči interpretirati razprostranjeno toleranco do naslednjih »paradoksov«: (a) bolj ko se povečujejo razlike med tanko manjšino bogatašev in *the rest of the people*, bolj se časti kult privatnega premoženja in svetosti izključujoče lastniške oblasti (vključno z anahronistično pravico do dedovanja); (b) bolj ko se povečuje produktivnost dela in zmanjšuje potreba po človeškem delu, manj je pripravljenosti (»politične volje«), da se ta nujna dejavnost skrči, počloveči in enakomerno porazdeli med družbene člane; (c) bolj ko postaja v oči bijoča destruktivnost kapitalizma do ljudi in nečloveške narave, bolj se zaklinjajo njegove vrednote (npr. tržna konkurenca, medsebojna ločenost producentov, mezno delo in profitni motiv). Naj sklenemo to tarnanje z vprašanjem: kako razumeti pojem »družbena kontrola« v kontekstu, v katerem niti družba niti njena politična organizacija (zastopnica) nista zmožni nadzorovati »svoje« ekonomije? Kot oksimoron?

Literatura

1. Bauer, J. (2008). *Princip človeškosti*. Ljubljana: Študentska založba.
2. Bauman, Z. (2013). *Kolateralna škoda*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
3. Bembič, B. (2012). *Kapitalizem v prehodih. Politična in ekonomska zgodovina Zahoda o drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Sophia.
4. Bučar Ručman, A. (2014). *Migracije in kriminaliteta. Pogled čez meje stereotipov in predsodkov*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU.
5. Cohen, D. (2011). *Tri predavanja o postindustrijski družbi*. Ljubljana: Sophia.
6. Davis, M. (2009). *Planet slumov*. Ljubljana: Založba I*cf.
7. Flander, B. in Meško, G. (2013). Punitivnost in kaznovalni populizem v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(4), 330–344.
8. Foucault, M. (2015). *Rojstvo biopolitike. Kurz na Collège de France 1978–1979*. Ljubljana: Krtina.
9. Galeano, E. (2011). *Narobe: šola narobe sveta*. Ljubljana: Sanje.
10. Galimberti, U. (2010). *Grozljivi gost: nihilizem in mladi*. Ljubljana: Modrijan.

²³ Ker je blaginja otrok, čeprav na žalost še zdaleč ne vseh (Galeano, 2011: 7–14), tako zelo pripraven izgovor za nadzorovanje in izsiljevanje odraslih in za naganjanje skrbnih in osveščenih staršev v mrzlično nakupovanje izdelkov in storitev, ki obljublajo optimalni razvoj njihovih najdražjih bitij, ne preseneča, da je obdobje, v katerem ima nekdo (kot objekt »posebnega družbenega varstva«) ta družbeni status, čedalje daljši. Pomislimo na otroško pornografijo, katere prepoved je seveda zgledno utemeljena. Vseeno pa je skrajno bizarno, da npr. Budimpeška konvencija Sveta Evrope (iz leta 2001) šteje za otroka osebo, ki je mlajša od 18 let. In da obravnava kot otroško pornografijo tudi gradivo, v katerem nastopa polnoletna oseba, ki je grešna zgolj zato, ker je videti mladoletna (Završnik, 2015: 33–37).

11. Galimberti, U. (2011). *Miti našega časa*. Ljubljana: Modrijan.
12. Geremek, B. (1996). *Usmiljenje in vislice. Zgodovina revščine in milosrčnosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
13. Graeber, D. (2013). *Fragmenti anarhistične antropologije*. Ljubljana: Založba / *cf.
14. Heinrich, M. (2013). *Kritika politične ekonomije. Uvod*. Ljubljana: Sophia.
15. Heinsohn, G. in Steiger, O. (1993). *Uničenje modrih žensk*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
16. Hirsch, J. (2014). *Gospodstvo, hegemonija in politične alternative*. Ljubljana: Sophia.
17. Lasch, C. (2012). *Kultura narcisizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
18. Lea, J. (2002). *Crime & Modernity*. London: Sage.
19. Lebowitz, M. A. (2014). *Socialistična alternativa. Resnični človekov razvoj*. Ljubljana: Sophia.
20. Lessenich, S. (2015). *Ponovno izumljanje socialnega. Socialna država v prožnem kapitalizmu*. Ljubljana: Krtina.
21. Mattick, P. (2013). *Vse po starem. Gospodarska kriza in polom kapitalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
22. Močnik, R. (2015). Razredna narava javnega dolga. V M. Breznik in R. Močnik (ur.), *Javni dolg. Kdo komu dolguje* (str. 5–14). Ljubljana: Založba / *cf.
23. Roy, A. (2015). *Grozljivka, imenovana kapitalizem*. Ljubljana: Založba / *cf.
24. Ruda, F. (2015). *Heglova drhal. Raziskava »Orisa filozofije pravice«*. Ljubljana: Sophia.
25. Ryan, C. in Jethá, C. (2013). *Seks ob zori*. Ljubljana: Modrijan.
26. Sloterdijk, P. (2009). *Srd in čas*. Ljubljana: Študentska založba.
27. Todorov, T. (2014). *Osvojitve Amerike. Vprašanje drugega*. Ljubljana: Studia humanitatis.
28. Wacquant, L. (2008). *Zapori revščine*. Ljubljana: Založba / *cf.
29. Wallerstein, I. (1999). *Utopistike. Dediščina sociologije*. Ljubljana: Založba / *cf.
30. Wallerstein, I. (2004). *Zaton ameriške moči*. Ljubljana: Založba / *cf.
31. Young, J. (1999). *The Exclusive Society*. London: Sage.
32. Young, J. (2007). *The Vertigo of Late Modernity*. London: Sage.
33. Završnik, A. (2015). *Kibernetska kriminaliteta*. Ljubljana: Založba GV.

Redundancy, Exclusion and Inclusion of People in Victimological and Criminological Perspectives

Zoran Kanduč, Ph.D., LL. D., Associate Professor of Criminology and Senior Researcher at the Institute of Criminology at the Faculty of Law, University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: zoran.kanduc@pf.uni-lj.si

Post-modern capitalism economically excludes and, more or less simultaneously, culturally includes growing numbers of superfluous, useless, non-competitive and consequently, humiliated human beings. Yet, those that are still included in the world of paid labour also face many problems. There is a lot of discontent, fed by material uncertainties, identity insecurities, unjust relative deprivations, and status frustrations on both sides of the border (that is not absolutely impervious) between insiders and outsiders. Instead of solidary against capitalism that ruthlessly grinds both human and inhuman nature, exploited, oppressed, offended and degraded people prefer competing, engaging and clashing with each other (e.g. for crumbs dropping off the tables of the rich, for defence of the still remaining privileges and advantages, for good grace of the masters being no more in fear of rebellious or revolutionary servants). Moreover, they direct their anger towards nihilistic violence or try to find some sort of satisfaction in repressing dangerous aliens that endanger, from almost anywhere, the sickly body and soul of their ethnic community. Generally speaking nowadays, if we ignore the minority of nobles and successful individuals, advanced and smart machines of all kinds seem to be better off than people functioning mainly as their appendices, terminal points, or servants in work and leisure time.

Keywords: refugees, xenophobia, racism, violence

UDC: 343.9